

УДК 94 (477.73) «1941/1945»

МАРІАННА ЛАСІНСЬКА

м. Миколаїв

mariannalasinska@gmail.com

ГЕНОЦИД ПРОТИ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ В РОКИ НІМЕЦЬКО-РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ С. ЗАРІЧНЕ ТА С. НОВОСАФРОНІВКА НОВООДЕСЬКОГО РАЙОНУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті, на основі свідчень очевидців, зроблена спроба відтворити події Голокосту в с. Зарічному та с. Новосафронівці Новоодеського району Миколаївської області в роки Другої світової війни.

Ключові слова: Голокост, Південь України, свідчення очевидців, єврейське населення, історична пам'ять.

Сучасні тенденції в українській науці фокусують вчених на перегляді усталених епістем та парадигм вітчизняної історії, її гострих проблем та питань. Нам бачиться потрібним і навіть необхідним переосмислення застарілих оцінок і наукових поглядів з приводу вивчення Голокосту. На часі та обґрунтованою є концепція розгляду геноциду єврейського населення України, в контексті загальної трагедії європейського єврейства в роки Другої світової війни. Вона постає не менш значущою, ніж попередні дослідження Голокосту в рамках самої лише Катастрофи радянських євреїв. Прагнучі об'єктивності, зауважимо, що переоцінки історичного наративу, перерваність спадковості в вітчизняному історичному знанні протягом лише останніх 100 років ставалася неодноразово, що часто призводило до негативних наслідків у розвитку науки, появи однобоких, викривлених, політизованих, заангажованих теорій, а також припинення передачі аутентичних знань про минуле від одного покоління вчених до іншого. Від так, до зміни історичної пам'яті. Тому, необхідною видається побудова базового історичного наративу, з униканням подібних явищ, перекосів та суб'єктивізму, котрий поєднає виваженість і комплексність, з урахуванням напрацювань попередніх поколінь дослідників України та Світу.

Самою по собі складною для дослідження виглядає проблема вивчення історії національних меншин. Тим більше, в контексті вищезазначеного, необхідним є обережне ставлен-

ня до переосмислення таких важливих і болючих тем, як проблема Голокосту, зокрема та історичної пам'яті, в цілому. Людям притаманно забувати одні події і актуалізувати значимість інших під впливом певних чинників. Відповідальність за це, безперечно, лежить і на вчених. Сучасні дослідження українських науковців спрямовані на формування нової історичної пам'яті українського народу. При цьому історична пам'ять національних меншин є не менш важливою складовою такого явища, як історія пам'яті населення України. Найсучасніші дослідження проблеми Катастрофи (Шоа) належать: В. Гриневичу, Р. Магочію, М. Кальницькому, В. Нахмановичу, Г. Грінченко, К. Беркгофу, Ш. Редліху, М. Мариновичу, М. Шитюку, Н. Сугацькій, В. Щукіну, Л. Ташлай, О. Гриневич та ін.

В українській історіографії участь єврейського етносу в Другій світовій війні розглядається переважно в контексті Голокосту, а більшість важливих питань пов'язаних з історією самого Голокосту є й досі не дослідженою, зокрема, невизначеною лишається кількість постраждалих в роки Катастрофи українських євреїв. В результаті Катастрофи європейського єврейства мільйони євреїв втратили життя, а тисячі назавжди були позбавлені власної історичної пам'яті та самоідентифікації, без права на її відтворення. Європейська історична наука, до простору котрої прагнуть доєднатися вітчизняні вчені, беззаперечним визнає факт геноциду єврейського населення в роки Другої світової війни та значущість

його вивчення науковцями. Акцентуації на Голокості радянських євреїв привалують в українській історіографії, через цілком об'єктивні і зрозумілі причини: відсутність аутентичних наукових досліджень з цього приводу у будь-які часи у будь-якій країні, через низку історико-політичних факторів; дефіцит неупереджених наукових відомостей (написаних на базі дослідження архівних матеріалів, значна частина яких і досі недоступна вітчизняним науковцям, засекречена, знищена, чи втрачена) про період Радянської історії, загалом та єврейського населення, як її складової, зокрема; подекуди, відсутність самих архівних матеріалів і т.ін. В той момент, коли більшість складових проблеми Голокосту вивчаються в країнах Європи та Світу з моменту закінчення Другої світової війни докладно і ґрунтовно й до сьогодні, в Україні спостерігаємо лакуну в даній царині, на заповнення котрої покликана робота дослідників Катастрофи. Багатоаспектність та широка географія питання, призводять до необхідності інтенсифікації розробки всього спектру тем, пов'язаних з його вивченням. В цьому сенсі важливими виглядають регіональні студії проблеми Голокосту. Також, важливим інструментом дослідження Катастрофи є персоналізація історії та усна історія.

Метою даної статті є висвітлення фактів геноциду єврейського населення по селах (с. Новосафронівка та с. Зарічне) Новоодеського району Миколаївської області в роки Другої світової війни. Важливою справою лишається накопичення, обробка та оприлюднення щонайменшої інформації, котра могла б ліквідувати білі плями, щодо долі євреїв України, постраждалих в роки Шоа.

Два села Новоодещини, с. Зарічне (Григорівка), с. Новосафронівка та хутір Отрадівка при ньому, розташовані при злитті річок Гнилий Єланець та Південний Буг. До початку Другої світової війни тут мешкало населення поліетнічне за своїм складом: німці-колоністи, українські козаки та селяни, польські переселенці, молдаване й євреї жили поряд протягом кількох століть вдало взаємодіючи один з одним. Ще до революції основним заняттям єврейського населення с. Зарічного та с. Новосафронівки була доставка вантажів

та торгівля хлібом, скотом, мануфактурою і бакалією, які вироблялись тут. Центром торгівлі було м. Нова Одеса [4]. Після встановлення радянської влади дехто з них зберіг за собою заняття перевезенням та продажом товарів. До таких належав Мойсей Маркович Фішман [7, 168].

Родина Фішман мешкала в с. Зарічному (Григорівка) тривалий час. Батько Фішман Мойсей Маркович, як і більшість його односельців, приймав участь серед числа військових на фронтах Першої світової війни, повернувшись до дому без однієї руки. Свою родину забезпечував торгівлею сільськогосподарською продукцією, котру скуповував у місцевих мешканців та, маючи підводу з конем, вивозив до Нової Одеси, де й перепродавав. З району до села повертався з придбаною там мануфактурою і реалізовував її односельцям. На початок війни мав дружину Фішман Олену Мордоківну та чотирьох дітей, двох синів та двох доньок. Один з хлопців Фішман був призваний до лав Червоної армії, так само, як і старша донька, котра була військовим лікарем, що врятувало їм життя. Другий син працював в м. Миколаєві на військовому заводі. На момент окупації села в 1941 році з батьками лишилася лише найменша донька Анюта. Ще один син Мойсея Марковича загинув хлопчиною до початку війни під колесами підводи, запряженої кіньми.

Зважаючи на багатонаціональний характер населення с. Зарічного (Григорівки) німецькі військові спілкувалися з місцевим населенням використовуючи в якості перекладачів мешканців з числа німців-переселенців, котрі вільно володіли й писали німецькою мовою. Одразу по встановленню окупаційного режиму комендант села наказав скласти для нього список євреїв, ромів та комуністів, що мешкали тут. Єдиною людиною, котра пішла на складання такого переліку став місцевий мешканець Сашко Веселовський. Він віддав список приречених місцевому хлопцеві з родини німців-колоністів, який був перекладачем у коменданта, через те що гарно володів німецькою мовою. Хлопець побачивши перелік прізвищ, сховав його, а на вимоги О. Веселовського перекласти папір комендантові, поставив умову, що як колаборант не

заспокоїться, то в списку буде лише ім'я О. Веселовського. Тим не менш, О. Веселовський настирливо домагався свого і відвіз список до комендатури в Новій Одесі. Серед прізвищ згадуваних в цьому списку були: родина Фішман, місцевий чоботар Гількевич (Хількевич) з сім'єю, торговець Мойсей Левін та багато інших життя, яких обірвалися невдовзі, але імен котрих ми можемо так і не дізнатись. Частина списку вділося відтворити за спогадами колишнього мешканця с. Зарічне (Григорівка) Ласінського Бориса Васильовича 1932 р.н., близькі родичі котрого фігурували в цьому списку, і котрим, здебільшого, вдалося врятуватися через вчасне попередження хлопця-перекладача про небезпеку [4].

Беручи інтерв'ю для написання даної статті серед колишніх і нинішніх мешканців села (Ласінський Б. В. 1932 р.н., Баркар Г. В. 1930 р.н., Прінько Л. Ф. 1931 р.н.) [3, 70] ми зіткнулися з проблемою, описаною місцевим краєзнавцем Ковалем Г.П. [3], що свідки на більшість питань відповідають відмовками, не пам'ятають, або повідомляють інформацію пошепки, на стільки важко їм говорити про ті страшні події. Не зважаючи на 76 років, котрі відділяють нас від них. Адже до війни в селі проживало кілька єврейських родин, але після Голокосту про них ні хто не згадував вголос, було важко, і просто не лишилося кому.

Дізнавшись про родину Фішман німці забрали Мойсея Марковича та Олену Мордоківну до м. Вознесенська [8, 136] (місце розстрілу вимагає уточнення: за одними даними [8, 136] та свідченнями Ласінського Б. В. їх спочатку забрали до комендатури у с. Щербані, а згодом розстріляли у м. Вознесенську, за іншими [8, 168] – вони загинули в с. Григорівці (Зарічне) в жовтні 1941 р., також є версія їх розстрілу у м. Нова Одеса [1]), де жорстоко вбили їх у жовтні 1941 р. разом з багатьма іншими євреями Новоодещини та Бессарабії. Їх доньку Анюту сховали, взявши до себе сусіди. Видавши її за власну дитину, підробили документи. Проте, на Анюту також чекала трагічна доля. Місцевий поліцей Полудневич Анатолій Андрійович, котрий належав до числа односельців Фішманів чудово знав про походження Анюти Фішман. В 1941 році він разом з поліцаєм з сусіднього села забрав

Анюту та зґвалтувавши розстріляв дівчину у посадці поряд із селом, там же сховавши тіло.

До Нової Одеси відвезли і чоботаря Гількевича (Хількевича) з родиною, де їх було розстріляно разом з іншими євреями у вересні 1941 року. Родина Гількевичів (Хількевича) нажалі, належить до безіменних, похованих у страшній ямі в Новій Одесі. До числа тих, про кого не лишилося імен і, навіть, згадки [5].

Мойсей Левін, до війни займався торгівлею в Новій Одесі. У 1915 році він одружився з удовою, мешканкою с. Зарічне (Григорівка), котра від попереднього шлюбу мала кількох дітей. В шлюбі з жінкою він народив спільних дітей. На початок Другої світової війни Мойсей Левін вже був у похилому віці, але тим не менш потрапив до розстрільного списку і в 1941 р. Шукаючи порятунку, разом з родиною намагався сховатися у с. Зарічному, але загинув в Новій Одесі. Його дружина повернулася до рідного села разом з невісткою та онуками Сонею і Сергієм, врятувавши їм життя, записавши всіх своїх молодших дітей та онуків від них під прізвищем першого чоловіка.

Укладача смертельного для євреїв с. Зарічного списку О. Веселовського після звільнення села у 1944 р. польовий военкомат забрав до лав Червоної армії. По закінченню війни, колаборант повернувся до рідного села, де на нього чекала міліція. Тим не менш, йому вдалося втекти до с. Кадіївки (нині Стаханове Луганської області), де він працював на маслозаводі. Лише випадок допоміг здійсненню правосуддя. Односельці переїхавши до с. Кадіївки через кілька років, раптово зустріли його там просто вулиці та подали заяву до правоохоронних органів. На суді в Новій Одесі О. Веселовському винесли вирок 10 років ув'язнення, визнавши його винним у скоєному злочині.

Поліцей Полудневич Анатолій Андрійович був покараний ще до завершення війни. Шкільний вчитель з сусіднього с. Підлісного (Малинівка) Яворський та військово-полонений червоноармієць, котрий втік з колони, яку німці на початку війни гнали через село і сховався серед жителів с. Зарічного (Григорівки) на ім'я Євген Буровцов входили до числа місцевих партизан. Буровцов і Яворський підпоїли А. А. Полудневича і спровокували

його арешт місцевим комендантом. В результаті Полудневича і Яворського розстріляли, а Буровцову вдалося втекти і лишитися живим. За здійснення подвигу Яворського було нагороджено посмертно по закінченню війни.

Про євреїв с. Новосафронівки місцеві мешканці також не розказують багато [3, 70–71]. Єдина згадувана в джерелах родина Кац (дружина і донька Аврума Каца), показово розстріляні на початку Другої світової війни. Коли всіх мешканців і дітей, і старих зібрали в центрі села, неподалік від сучасної шкільної будівлі. І демонструючи зневагу з вигуками «Juda» розстріляли. Тіла поховані за селом (зараз там ферма). Сам же Аврум та його син Мотя Кац були страчені в м. Миколаєві через повішання, пізніше [3, 71]. Маленькі донечки Матвія Каца загинули трохи згодом. За свідченнями Прінько (в дівочтві – Цешнатій) Людмили Федорівни весь хутір Отрадівка (знаходиться при с. Новосафронівка) здригнувся від жахливого жіночого крику, коли німці знайшли дівчаток Кац і вели на розстріл у найближчу посадку, а їх мати (німкеня за походженням) Роза Кац бігла поряд благаючи врятувати її дітей [6].

Свідками тієї жахливої трагедії були й інші односельці родини Кац. Вдова Марта (в дівочтві Голденко) разом зі своїм сином Андрієм Гавриловичем Молчаницьким, невісткою та онуками переїхала на хутір Отрадівка (нині частина с. Новосафронівка) з м. Миколаєва, де вона довгий час мешкала на вулиці Сінній 17 та займалася швацтвом. Почувши, про початок війни в 1941 році, жінка одразу вирішила, що в місті разом з малечею не вижити, тому за порадою рідного брата Льови Голденко, котрий мешкав у сусідньому селі, переїздить до с. Новосафронівка. Після встановлення окупаційного режиму її сина А. Г. Молчаницького забирають до числа поліцаїв. Незабаром Андрій Гаврилович почав приносити до дому єврейських дітей. Серед них були й маленькі дівчата Кац. Зі спогадів Молчаницької П. А. 1934 р.н.: «Дітей Марта Голденко замурувала у грубку вдень та садовила власних онучок на піч зверху, щоб не було чути малечу всередині. Якщо німці проводили обшуки то городами переводила їх до сусідки» [7]. Не дивлячись на всі нама-

гання сусідів, врятувати членів родини Кац так і не вдалося.

А. Г. Молчаницький після викриття втік з села та ховався серед партизанів. По звільненню с. Новосафронівки від окупантів у 1944 р. був призваний до лав Червоної армії. Війну закінчив з орденом Слави III-го ступеню та орденом Вітчизняної війни I-го ступеню. Життя єврейської родини Голденко-Молчаницьких врятувала відсутність відомостей про них серед місцевого населення та одруження Марти Голденко з мешканцем с. Новосафронівки Терентієм Цешнатієм, котрий був удівцем з трьома дітьми та надав Марті документи померлої дружини, записавши її сина за свого. З цими документами, які додали Марті віку на 10 років більше, новим ім'ям та прізвищем, жінка прожила до кінця життя (померла у м. Миколаєві у 1971 р.) [7].

Нажаль, більшість євреїв с. Новосафронівки та с. Зарічного (Григорівки) загинули під час розстрілів в вересні 1941 року в Новій Одесі, чи пізніше в с. Щербанях (сьогодні Вознесенський район Миколаївської області). Імена багатьох з них стерті з людської пам'яті. Вважаємо необхідним активізувати роботу регіональних та районних краєзнавців, спрямовану на пошуки кожного окремого імені, історії життя і смерті, спасіння кожної людини, поки ще є така можливість, живі свідки й учасники тих страшних подій. З кожним роком їх стає все менше, безцінний час йде, пам'ять тьмяніє.

Список використаних джерел

1. Державний архів Миколаївської області, ф. П-10, оп. 1, д. 191, л. 92, 97; д. 156, л. 21-22.
2. Коваль Г. П. Історія українського села Новосафронівка / Геннадій Коваль // Аркасівські читання: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (11-12 квітня 2014 р.). — Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомилинського, 2014. — 300 с.
3. Коваль Г. П., Коваль О. Г. Вони жили серед жертви Голокосту Новоодещини та Вознесенщини Миколаївської області / Олексій Геннадійович Коваль, Геннадій Павлович Коваль // Історичні мідраші Північного Причорномор'я / Голов. ред. М. М. Шитюк. — Випуск VI. — Миколаїв: Типографія Шамрай, 2017. — 365 с.
4. Ласінська М. Ю. Долі євреїв Новоодеського району Миколаївської області у роки Шоа (за свідченнями очевидців) // Богданівські читання – 2017. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-й річниці Богданівської трагедії (23 квітня 2017 року) / За ред. О. П. Тригуба. — Миколаїв: Типографія «Шамрай», 2017. — С. 66—71.

5. Осадчий Г. И. Щербановская волость Елисаветградского уезда Херсонской губернии. Историко-этнографическое и хозяйственно-статистическое описание Г. И. Осадчего / Издание Херсонской губернской земской управы / Г.И. Осадчий. — Херсон: Типография О. Д. Ходушиной (б. Ващенко), угол Потемкинской и Соборной соб. дом, 1891 г. — 175 с.
6. Свідчення Прінько (в дівоцтві - Цешнатій) Людмили Федорівни, записані автором 18.09.2017 р. в м. Миколаєві.
7. Свідчення Молчаницької Поліни Андріївни та Баркар Галина Василівни, записані автором 28.04.2001 р. в м. Миколаєві.
8. Судьбы евреев Николаевщины в период Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. / под ред. М. Д. Гольденберга. — Николаев: издатель П. Н. Шамрай, 2013. — 408 с.

MARIANNA LASINSKA
Mykolaiv

**GENOCIDE AGAINST THE JEWISH POPULATION OF THE SOUTH
OF UKRAINE IN THE YEARS OF GERMAN-ROMANIAN OCCUPATION
(IN ZARITCHNE AND NOVOSAFRONIVKA VILLAGES OF THE NOVODESSA
DISTRICT OF MYKOLAYIV REGION)**

In the article, on the basis of testimonies of eyewitnesses, an attempt was made to recreate the events of the Holocaust. Zaritchne and Novosofronivka villages of the Novoodessa district of Mykolaiv region during the Second World War.

Key words: Holocaust, South of Ukraine, eyewitness accounts, Jewish population, historical memory.

МАРИАННА ЛАСИНСКАЯ
г. Николаев

**ГЕНОЦИД ПРОТИВ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЮГА УКРАЇНИ
В ГОДИ НЕМЕЦЬКО-РУМУНСЬКОЇ ОККУПАЦІЇ НА ПРИМЕРЕ
с. ЗАРЕЧНОЕ И с. НОВОСАФРОНОВКА НОВООДЕССЬКОГО РАЙОНА
НИКОЛАЄВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

В статті, на основі свідчень очевидців, предпринята попытка воссоздать события Холокоста в с. Заречном и с. Новосафроновке Новоодесского района Николаевской области в годы Второй мировой войны.

Ключевые слова: Холокост, Юг Украины, свидетельства очевидцев, еврейское население, историческая память.

Стаття надійшла до редколегії 15.10.2017